Várkonyi Balázs

A zátonyra kormányzott zászlóshajó

A Szabad Európa Rádió agóniája 1988–1993

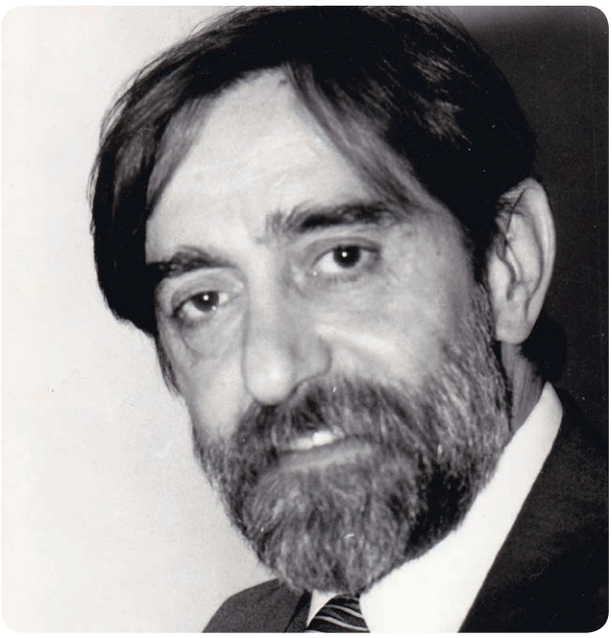

Bevezető

Dolgozatom elején tudatnom szükséges: 1988 és 1990 között a Szabad Európa Rádió külső, majd szerződéses belső munkatársa voltam, így bizonyos összefüggések és jelenségek megítélésében a Rádió munkatársaival való személyes kapcsolataim, benyomásaim, tapasztalataim befolyásoló tényezők lehetnek.

A Szabad Európa Rádió – amelyhez családi hagyományok okán ifjúkorom óta kötődtem – számomra nem szakmai minta volt: a Magyar Rádió ugyanis metodikai értelemben felülmúlta a müncheni adót, bár utóbbi kultúrmisszionárius szerepe kétségbevonhatatlan volt. A hiteles tájékoztatás, a magyarságvédelem, a *nemzeti ethosz* továbbéltetése tekintetében ugyanakkor a SZER valódi mintát jelentett. Pótolhatatlan volt. (Nem beszélve arról, hogy munkatársi közössége a hőskorban – etikai értelemben, tartás dolgában és úriemberi mivoltában – jócskán fölülmúlta a politikai ejtőernyősökkel nehezített budapesti szerkesztőgárdát.)

A SZER számomra életélmény és szakmai kihívás is volt egyben. Sajnálatos, hogy a leszálló ágában lehettem munkatársa: éppen a mítosz szertefoszlása idején…

I. A Tatárpuszta-szindróma: Válságjelek

Noha dolgozatom a SZER rendszerváltás kori időszakáról szól, fontosnak vélem fölidézni az azt megelőző esztendők néhány intő jelét. Borbándi Gyula a SZER történetét feldolgozó könyvében[1] a leszálló ág kezdetét 1982-ben jelöli meg.

A Rádió két jeles munkatársával a ’80-as évek derekán ismerkedtem meg. A bécsi emigráció kivételes alakja, Blumgrund (későbbi nevén Almási Szabó) János, a Horthy Miklós Társaság bécsi elnöke – Krassó György, Pákh Tibor és sok más hazafi barátja és segítője – mutatott be Hanák Tibornak, majd Zsille Zoltánnak. Tibor, a rendkívül művelt történész-filozófus, aki később a SZER belharcainak egyik áldozata lett, visszafogott, szűkszavú ember lévén csak apró utalásokat tett a müncheni légkörre. Zoltán, az úgyszintén nagy tudású, ám szókimondó, kemény kritikus annál nyíltabban beszélt a szakmai és emberi minőségromlásról. Mindkettejük véleménye az volt, hogy a Rádió elkezdte felélni hitelességtartalékát.

A szelíd, megfontolt Hanák és a híresen radikális fenegyerek, Zsille a maga vérmérséklete szerint, de ugyanazt fogalmazta meg: az egyértelműség szép lassan kezd eltűnni a Rádió adásaiból, mindinkább a megengedő egyrészt-másrészt kommunikáció veszi át a helyét.

1 Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, Európa, 1996.

archivum.retorki.hu/folyoirat

Ennek előzményeként utalni kell arra, hogy a magyar osztály hangvétele Szabados József bő egy évtizedes irányítása alatt (1973–1984) fokozatosan puhult, a kádári rendszerrel szemben egyre „megértőbb" lett. Ez persze csak óvatos irányváltást jelentett, és a hallgatók többsége számára alig volt észrevehető. Mindez nem csupán Szabados József enyhén „szocdem" irányultságából következett, hanem meghatározóan a fenntartó USA politikájának változásából. Az új osztályigazgató, Ribánszky László kinevezésével azonban valami megváltozott: míg Szabados idejében a normarendszer a radikális munkatársak szemében ugyan hibás, de legalább egyértelmű volt, addig az új korszakban a váratlan irányváltások lettek jellemzőek.

Borbándi Gyula 1982-ig tekint vissza könyvében ennek megvilágítására. „Amikor Frank Shakespeare 1982 őszén bejelentette James Buckley kinevezését a SZER/SZR élére, azt mondotta, hogy hivatalba lépésével »új korszak« kezdődik Münchenben. A Shakespeare által elképzelt új korszak azonban nem Buckleyval, hanem az 1983 októberében a Szabad Európa Rádió igazgatójává kinevezett Urbán Györggyel indult. Ez az új korszak a magyar osztály hanyatlásának árnyékát is előrevetítette. A mértéktartó és egyensúlyra törekvő Buckley újságírói professzionalizmust hirdetett, és az addiginál is hatékonyabb munkát kívánt látni. Urbán György ezt úgy értelmezte, hogy nem a munka minőségének kellene finomodnia és tökéletesednie, hanem a mondanivalónak kell a kommunistákkal szemben erélyesebbnek és keményebbnek lennie, hogy hatékonnyá válhassék. Mind világosabbá lett a különbség, amely az új vezetést a régitől elválasztotta. A régi még azt gondolta, hogy – mint Ralph Walter fogalmazta meg egy interjúban – »nem szükséges keményvonalas propaganda ahhoz, hogy a hallgatóságot meggyőzzük a kommunista elnyomás tényeiről«, hanem elegendő a tények nyugodt és tárgyszerű előadása, hogy a hallgató tájékozott legyen és ítélhessen. Shakespeare és Urbán viszont úgy hitte, az a helyes, ha a rádiók naponta tudatosítani igyekeznek a hallgatókban, hogy milyen embertelen és elviselhetetlen az a világ, amelyben élnek. Mindketten és a hozzájuk hasonlóan gondolkodók is úgy vélték, hogy aki nem kiabál és nem goromba, aki nem olvassa naponta a kommunista kényurak fejére vétkeiket, az tudomásul veszi őket, és kiegyezik velük. A hetvenes évek közepén kiadott, a BIB[2] évi jelentéseiben kinyomtatott alapelveket (az intézmény küldetéséről) és irányvonalakat nem változtatták meg, nem módosították, nem érvénytelenítették, de Urbán mind több olyan gyakorlati utasítást adott ki, amely ellentmondott az említett két dokumentum betűjének és szellemének."[3]

A Magyar Rádió *Vasárnapi Újság* című műsorában 2000-ben megszólalt Rajki László, aki némely dologban másképp látta a kor változásainak következményeit.

„A szabadság hangjába azért néha belevegyült némi fals intonáció. Megtudtuk például, hogy a SZER magyar osztályának egyes vezetői találkozókon vettek részt Aczél Györggyel és a puhuló diktatúra más prominenseivel. Szabados Józsefen kívül, aki 1973 és 1984 között állt a magyar szekció élén, Cseke László is tudott az ügyről – miként azt műsorunknak korábban elmondta. […]

Nem tudtunk ezekről a találkozókról, tehát engem nagyon megdöbbentett ez a hír, de nem lepett meg, mert valami hasonlót sejtettem. Nem tudtuk, hogy miért, de a Szabad Európa Rádió akkori vezetése, Szabados József igazgató és két fullajtára, Kasza Levente és Ekecs Géza, rádiós nevén Cseke László, euro-kommunista politikát kényszerített a magyar szerkesztőségre. Naponta megvívtam annak idején a harcomat Szabados Józseffel, minden nap javasolnom kellett három belpolitikai témát, ő kiválasztotta

2 BIB: Board of International Broadcasting (Nemzetközi Rádiózási Tanács).

3 Borbándi: *Magyarok az Angol Kertben* i. m. 449.

azt, hogy melyikről írhatok, majd pedig miután elkészült a kommentár, jegyzet, azt közölte velem, hogy ő ennek az ellenkezőjét is meg tudná írni, és akkor én azt válaszoltam neki, hogy Jóska, erre ott van a Magyar Rádió, Budapesti Rádió vagy a *Népszabadság*. Ha téged nem Moszkvából fizetnek, akkor sem találnának nálad különb embert erre a feladatra. És az, hogy ilyen sokáig titokban tartották az is jellemző, hiszen mi valójában Magyarország felé azt hirdettük, hogy szabad sajtóval, az eszmék szabad áramlásával lehet felváltani a zsarnokságot. Miközben eltitkoltunk ilyen dolgokat. Soha nem felejtem el, 1979-ben volt az első nagy magyarországi áremelés, írtam egy kommentárt a borzalmas áremelésről, ennek kapcsán eltiltottak az élő adástól. Mint utólag megtudtam, az történt, hogy Aczél György befutott, vagy felhívta az akkori amerikai nagykövetet, Salgó Lászlót, ezért tiltottak le. Néhányan megpróbáltunk harcolni ez ellen az ál-liberális, euro-kommunista vonal ellen, és miután a Szabad Európa Rádió főigazgatójának Urbán Györgyöt nevezték ki, összefogva az amerikai-magyar emigráns vezetőkkel, sikerült megbuktatni Szabados Józsefet. 1984 és 1987 eleje között tényleg valóvá vált az, hogy szabadon dolgozhattunk, európai módon és valódi rádiózás folyt a javából.

Összefér-e Ön szerint egy rádió tevékenységével az, hogy egy diktatúrával politikai jellegű tárgyalásokat folytasson?

Szerintem nem fér össze. Nekünk addig volt nagy a hallgatottságunk, amíg el tudtuk hitetni a hallgatókkal, hogy függetlenek vagyunk. Amikor az egyensúly a Szabad Európa Rádióban felborult – ez a ’70-es évek közepén következett be, amikor a nagy alapító gárda kezdett nyugdíjba vonulni –, attól kezdve az utánpótlás rendkívüli módon akadozott és egyre inkább baloldali, liberális szerkesztőket vettek fel. Már csak a politikai hovatartozás volt mérvadó és egyre inkább egy kis politikai csoport – amit demokratikus belső ellenzéknek neveztek – szószólójává vált. Ribánszky László akkori igazgató nem engedte le a választások első fordulója után jegyzetemet, amelyben megjósoltam a jobbközép győzelmét.

A Szabad Európa magyar adásának megszűnte összefügg azzal, hogy a rádió 1990-től egyértelműen állást foglalt a magyarországi belpolitikai viszonyokat illetően?

Feltétlenül közrejátszott, miután mind jobban elvetettük a sulykot és egyre inkább balra sodródtunk, és azok, akik nem ezt tették, azokat egymás után szórták ki a rádióból, kezdték Lovas Istvánnal és Zsille Zoltánnal, folytatták a rádió legfelkészültebb külpolitikusával, Szalai Tamással. Eljutottunk oda, hogy a Vörös Tanácsköztársaság népbiztosainak unokái határozták meg, hogy kik dolgozhatnak külső munkatársként a rádiónak. És akkor, amikor megpróbálta Kasza az általuk támogatott csoport veresége után a rádiót az Antall-kormány felé irányítani, akkor ez már nekik nem sikerülhetett, hiszen embereiket az SZDSZ-es körökből toborozták elsősorban.”[4]

Borbándi Gyula visszaemlékezésében a magyar osztály Ribánszky-korszakáról igen sarkos véleményt formál. Gyenge és kapkodó vezetésről ír.[5] Megemlíti az osztályigazgató tekintélyének hiányát, hangulatrontó stílusát, vezetői dilettantizmusát.[6] Formalista, hatalmát fitogtató emberként jellemzi Ribánszkyt, aki „…átvette Urbán nyers körlevélstílusát, és olyan hangon érintkezett beosztottaival, amely azelőtt ismeretlen volt a magyar osztályon. Még jó gondolataival is gyakran ingerültséget váltott ki.”[7]

Ribánszky egyre népszerűtlenebb lett, korábbi hívei is ellenségei lettek, ő pedig az addig általa megvetett Kaszát és Ekecs Gézát (Cseke László) tette meg

4 Molnár Balázs: Szabad volt-e a Szabad Európa Rádió? *Vasárnapi Újság* (Magyar Rádió), 2000.10.08.

5 Borbándi: *Magyarok az Angol Kertben* i. m. 462.

6 Uo. 465.

7 Uo. 466.

archivum.retorki.hu/folyoirat

fegyverhordozójává. Több kollégától hallottam, hogy azelőtt a nem túl művelt Ekecset csak így emlegette: „Il Primitivo". (Később aligazgatóvá tette, Kaszával együtt. A művelt, profi kollégák – Illés László, Rajki László, Szalay Tamás és mások – ezen csak nevettek. Őket aztán Ribánszky és famulusai teljesen háttérbe szorították.)

„Báder Katalin", aki egykor a Rádió ikonja volt (amúgy férfi, de álnevét nem dekódolta, így igazi nevét nem írhatom le), 1993-ban megjelent visszaemlékezésében az amerikai vezetés öncélú szigorításairól, a többszörös belső cenzúráról, a kritika megtorlásáról ír. „Gillette úrék nem sokat teketóriáznak, ha valaki vét a szabályok ellen. Amikor a nyolcvanas évek végén a SZER magyar osztályának két tagja[8] elmondta azt, hogy a rádióban cenzúráznak, a két munkatársat azonnal és örökre eltiltották a mikrofontól. Hasonló sorsra jutott például Bohus Zvrskovec szerkesztő is, aki a csehszlovák osztálynál dolgozott – állítja Zvrskovec és a SZER-en belül alakult »Igazságot Zvrskovecnek« elnevezésű bizottság.

De a belső kritikát sem szeretik a Nyitott Társadalom Nyitott Rádiójában. Lássunk erre is egy példát. Dr. Drábik János (rádiós nevén „Kézdi Pál") hosszú levélben ecsetelte azokat az etikai és anyagi visszásságokat, amelyeket ő felfedezni vélt a Ribánszky László és Kasza László Levente vezette magyar osztályon.

Robert Gillette 1992. május 11-én négyoldalas levélben utasította vissza Drábik János észrevételeit. Mentsük meg tehát a válasz legutolsó mondatát a feledés homályából: »Ha boldogtalansága elviselhetetlenné válik, a legjobb megoldás lehet, ha körülnézne, és olyan másik szervezetnél helyezkedne el, ahol boldogabb lenne.«

Gillette úr demokratikus rádiója egyébként nemigen tekinti nagykorúaknak alkalmazott újságíróit. Ezért van szükség egy naponta kiadott úgynevezett »ajánlott listára«. Ebben szépen elrendezve felsorolják, mely anyagot ajánlják, és melyeket nem lehet használni. Lássuk csak, milyen irányelveket ad a SZER 1990. június 22-i utasítása: »A szerkesztőknek tudniuk kell, hogy egy adott napon a fő eseményekként megadott témákat az adott nap műsorában szerepeltetniük kell és a 'Vigyázat!' kategóriában lévő anyagokat nem szabad használniuk.«

A Magyar Rádió alelnöke bizton okulhat egy 1989. február 23-i keltezésű körlevélből is, amely így korlátoz: »Kényes vagy szenvedélyek felkorbácsolására alkalmas információ a programban csak akkor használható – még akkor is, ha az általában megbízható forrásból származik – ha a Rádió igazgatója azt engedélyezi.«

Igen, Csúcs úr, ön a demokrácia játékszabályaiban kezdő.

Ki hallott a Szabad Európa és Szabadság Rádió egy különleges osztályáról, amelyről a legkevesebbet szeretnek beszélni? A Broadcast Analysis Departmentről, a Műsorelemzési Osztályról van szó. Ez az osztály kap meg szalagon minden egyes leadott másodpercnyi anyagot. Mégpedig olyan anyagot, amelyet már természetesen egy felelős szerkesztő aláírásával jóváhagyott.

Fejhallgatóval a fejükön ülnek ott »elemző szakemberek« és hasonlítanak össze minden egyes gyanús mondatot a rádió szabályzatával. Amennyiben egy szerkesztő vét ellene, figyelmeztetésben részesül. Három figyelmeztetés elbocsátáshoz vezethet."[9]

A rádióvezetés akkor – mondta 1988-ban Rajki László – már úgy működött, mint egy kisdedóvó személyzete.

8 Lovas István és Zsille Zoltán

9 Báder Katalin: Csúcs doktor, ön bizony amatőr! *Pesti Hírlap*, 1993.11.10. 11.

www.retorki.hu

Az Angol Kertben szolgálóknak, az amerikai vezetőknek és a különféle nemzetek tagjainak egy súlyos dologgal meg kellett küzdeniük. A visszajelzés hiánya – hisz szinte semmit nem tudtak a fantomhallgatóról, és ugyanígy csak fantom volt a távoli ellenség – személyiségtorzító hatású lehetett. Régi rádiósokkal beszélgetve jöttem akkor rá: a Buzzati-regény után általam csak *Tatárpuszta-szindróma*nak nevezett jelenség tüneteit látom. Miután nem volt élő kapcsolatuk azzal, aminek szegmentumait vizsgálniuk és elemezniük kellett, várták az alkalmat a szembesülésre – sokan ezért is örültek, amikor megnyílt a lehetőség, hogy hazajárjanak, és innen tudósítsanak. Csak kevesen – Lovas, Zsille, Illés, Rajki – látták a jövőt: azt, hogy a félig hazaköltözés a magyar osztály megszűnését hozza maga után.

II. Vészharangok

A SZER szimbóluma a harang. A veszélyjelző, cselekvésre szólító, lelkiismeret-ébresztő harang. Szabadságjelkép is ez. És minőségmutató.

A Szabad Európa Rádióban a belső szabadság kezdett megszűnni, a minőséggel pedig már régóta bajok voltak. A nagy elődök, Márai Sándor, Dessewffy Gyula, Mikes Imre és mások hatalmas tudását az utódok többsége nem tudta pótolni; és kiviláglott, hogy úriember mivoltukat is csak kevesen. A felkészületlenség, a meggyőződés hiánya hibák tömegét hozta a Ribánszky-érában. Könyve *Leszálló ágon* című fejezetében Borbándi Gyula rengeteg példát hoz a szakmai minőségromlásra is. Közönyről, hozzá nem értésről ír. Láng Júlia (egykor Konrád György felesége) nyegleségét, a külsős Gadó György magyartalanságát és csúfondáros előadását, Elekes István harsány kikiáltó stílusát egyaránt kárhoztatja. A külső szemlélőnek úgy tűnhet – fogalmazza meg ítéletét –, hogy a szerkesztőséget minden más jobban érdekli, mint a műsor, amely a hozzá nem értést sugallja. A korábbi hallgatottság ebben az időben drasztikusan zuhant: a felére csökkent!

Egyre-másra jelentek meg a műsorokban a Hálózat, majd az utód SZDSZ emberei. Hosszú és nem közönségbarát szövegeikből egy kis ízelítő: „…az univerzalisztikus, száraz, racionális külszínű jakobinus demokratizmus emocionálisan nem kielégítő…”; „nem volna értelmes (?) a Nyugaton csődbe ment kollektivista-szolidarisztikus szociáldemokrata etatizmussal helyettesíteni az autoritárius »létező« szocializmust”; „…a romantikus-destruktív amoralizmus irracionális csábítása és e világi démoniája mélyen idegen a józan ész rehabilitálásától, a békében hagyás antiintellektuális éthoszától…”; „a Die Tat organicista-romantikus-forradalmi totalitárius szocializmusa Németh László közvetítésével hódít teret”.

Tamás Gáspár Miklós gondolatai ezek. A falusi, kisvárosi, peremkerületi emberek, munkások nyilván falták ezeket az egyszerűen dekódolható mondatokat… TGM ontotta az ilyen nyilatkozatokat. A baj csak az, hogy a Kasza-féle szűrőn átmentek.

Skultéty Csaba, a Rádió egyik ikonikus alakja idézte fel egy írásában, hogy őket – akik korábban sosem rádióztak – mivel bocsátotta útjukra az egyik amerikai vezető 1951-ben: „John Wiggin, a gárdát a feladat rejtelmeibe beavató, ügyünknek egész lényével elkötelezett amerikai vezető az első együttes ülésen az asztal közepére mutatott: »Hölgyeim és uraim, amit ott látnak, az egy mikrofon.« De mást is mondott: »Ha majd ezen a mikrofonon át megszólalnak, ne a magyar népre, annak egészére gondoljanak, hanem arra az egy szerencsétlen emberre, aki valahol egy eldugott sarokban önöktől hiteles tájékoztatást, művelődést, lelki segítséget vár mindennapjai elviseléséhez.«”[10]

Nos, az a bizonyos magyar kisember a ’80-as évek vége felé egyre kevésbé érezte magát megszólítva, mert ugyan mit

10 Skultéty Csaba: A Szabad Európa Rádió (1951–1993). *Rubicon Online*, 2008/10. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szabad_europa_radio/

archivum.retorki.hu/folyoirat

érthetett meg az imént idézett TGM-bölcsességekből, amelyekhez hasonlót egyre többször hallhatott.

A műsorokat eluralták a nyökögő, slendriánul fogalmazó, vagy éppen önmutogatóan bölcselkedő belvárosi figurák. Amikor jegyzetet írtam a pestiek köldöknéző karakteréről és főváros-központú világlátásáról, az egyik aligazgató megrótt, hogy szélsőjobbos vagyok…

Szinte mindegyik kollégával előfordult, hogy a Ribánszkytól rettegő beosztott szuperlektor durván cenzúrázta. Lovas István kommentárjába egy ízben úgy belenyúlt a cenzor, hogy a mondandó az ellenkezőjére fordult. Lovas tiltakozott, a direktor viszont írásban utasította a kommentár felolvasására. Egy másik alkalommal egy publicisztikából következetesen kiirtották a kulcsszót. Az írásnak így már egyszerűen nem volt értelme. A legkülönösebb viszont az volt, amikor Bartók Bélát Lovas és Zsille „társszerzőjévé" avatták: a műsorból ugyanis sokat kimetéltek, és a nagy lyukat egy Bartók-zongoradarabbal töltötték ki…

az ellen, hogy a SZER a szabad demokraták szolgálólánya lett. Később, 1992-ben egy interjúban – immár „*post festa*" – is beszélt erről.

„Milyen kapcsolat alakult ki Ribánszky László és az SZDSZ-vezetők között?

Nagyon jó, személyes kapcsolatok, kölcsönös el- és lekötelezettségek alapján. Ez volt tulajdonképpen a rádió hírszolgálatának az alapja. Ribánszky egyébként nem nagyon dolgozott, talán ennek is köszönheti, hogy végig sötét ló maradt. Ő afféle bürokrata igazgató, akinek nincsenek művei, ezért nem is tudta lejárattatni magát, így minden rendszer, minden kurzus könnyen elfogadta. Egyszer a szociáldemokrata érzelmű Szabados Jóska megkérdezte Ribánszkyt, hogy igaz, most egy konzervatív áramlat hozta be főnöknek, de mi lesz, ha megint jön egy liberális fordulat – mire Ribánszky azt mondta: akkor liberális leszek!"[11]

(20) Hungarian Mr. Ribanszky, Mr. Ekecs (Box 62)

CODE #	COMPANY / NAME	CITY	STATE	AREA CODE	TEL.NO
7244	Köszeg Ferenc	Budapest	HUN	00361	187178
7245	Kis Janos	Budapest	HUN	00361	658217
7246	Mecs Imre	Budapest	HUN	00361	761751
7247	Molnar Tamas	Budapest	HUN	00361	323432
7248	Solt Ottilia (Nagy Andras)	Budapest	HUN	00361	351086
7249	Ara-Kovacs A.	Budapest	HUN	00361	315032
7251	Gado György	Budapest	HUN	00361	613507
7255	Szekeres Laszlo	Budapest	HUN	00361	408480

A magyar osztály vezetőinek forródrót-listáján nemsokára jószerével csak szabad demokrata emberek voltak…

III. Legitimációs válság

Egy beszélgetésünkkor Zsille Zoltán fogalmazta meg az idők szelét hamar érzékelők stílusváltását, a taktikai fordulat veszélyét: „Mindenféle piros-fehér-zöld gondolatokat csempésztek be »javuló« kommunisták és öntelt liberálisok." Ugyanő abban az időben élesen kikelt

Abban az időben az SZDSZ hangadói a „túlságosan radikális", köztük egyetlen valódi forradalmár Krassó Györgyöt is kikezdték.[12] Munkálkodásukkal elérték, hogy Krassót a SZER menessze. Ennek azonban több összetevője volt. Nem volt már akkoriban szükség az általa Lon-

11 Fekete Zoltán: Ribánszky indexre tette Tőkés Lászlót. *Pesti Hírlap*, 1992.11.03. 4.

12 Erről és a SZER szomorú végidejéről 1992-ben sorozatot közöltem a *Pesti Hírlap*ban – az akkor még Münchenben dolgozó informátor barátaim védelmé-

donból működtetett *Magyar Október Sajtószolgálat*ra, minden kis hírbokorban megteremtek a hazai információk. Azután ő is „hibát" követett el. Nyilatkozott a hazai rádiónak – történetesen azt, ami igaz volt, hogy a SZER magyar osztálya az itthon (is) működés érdekében vállalja a függő viszonyt Magyarországgal. A Nagy Imre-temetés előtt különös nyilatkozatra akarták rábírni. Egy papírt kellett volna aláírnia, hogy lemond minden itthoni politikai megnyilatkozásról, ennek fejében tudósíthatja a SZER-t a temetésről. Mint tudjuk, nem tudósította. Micsoda morbid ötlet megvonni a szólás, az emlékezés jogát a Forradalmártól…

A kérést azzal indokolták, hogy a tudósítónak semlegesnek kell lennie. Csak hát az SZDSZ vezető figurái Gadó Györgytől Demszky Gáborig szakértőként vagy tudósítóként főszereplői voltak a SZER-nek, akárcsak az akkori politikai bozótháborúnak. Az ürügy átlátszó volt. Inkább az volt az igazi ok, hogy a menesztettek elviselhetetlenné váltak, mert Zsille szavaival élve „történelmünk visszafoglalásáért" harcoltak, rendíthetetlenül.

Az 1989. június 16-ai temetést a Rádió közvetítette (kudarcosan, de erről később). Nagyon hiányzott a közvetítésből a hiteles és profi Krassó. Zsille Zoltán könyvéből[13] idézek, egy formáját tekintve pamfletszerű (de kegyetlenül őszinte, valóságtükröző) műből, amelyben Krassó/Konok Győző is megjelenik. „Konok Győző, ha máshol[14] és máshogy, de mégis jelen volt, és elmondta, amit el akart és el kellett mondani. A gyilkosok szándéka szerint nemcsak halálra, de örök névtelenségre is ítélt kivégzettekről mégis megemlékezett, a hóhérokat mégis megnevezte – és erről Nagy Mellény[15] mégis beszámolt az éter hullámain. Olyan időpontban, amikor a főnököket és leghűbb szolgáikat Big Mak partyra szólító meghívója távol tartotta a rádiótól. A dolog le volt dumálva. Mindenki a helyén volt. Az eddig imperialista bérencek, kapitalista restaurátorok és belső ellenségek – természetesen most is a kommunisták és a hozzájuk csatlakozott politikai társutasok – szervezték megfigyelt és besúgott kollégáik, padtársaik, riválisaik temetését. Mégpedig a reklámszakemberek javaslatai alapján oly módon, hogy a (mellékesen) még kivégzett ezernyi, tízezernyi nem-kommunista reszliről, valamint a kommunizmus ezen a téren is megmutatkozó slendriánsága, kontraproduktivitása miatt életben és útban maradó antikommunista egyedekről semmiképpen ne legyen info. Mintha nem is éltek volna. Mintha nem is élnének. […] A század legdelejesebb, legőrültebb, legdilisebb, vagyis legcsodálatosabb eseményéről volt szó. Ennek igazi hőseit kellett most úgy eltemetni, hogy őket soha többé ne említse senki. Úgy, hogy a sajnálatos események hallatán ezután mindenki arra a történelmi (igazságelnyelő bizottság által jóváhagyott) tudatra ébrendjen, hogy bár az áldozat hiábavaló és sajnálatos volt, azért a mi, szovjet-amerikai típusú, big maki demokráciánk malmára hajtotta a vizet. Így a továbbiakban, bár a szélsőségektől elhatároljuk magunkat, vállaljuk mindazt, ami történelmileg értékesíthető belőle. A sallangokat elhagyjuk, mint egyedüli örökösök, ezen a Nagy Temetésen megígérjük, hogy örök nyugalmukat – egy zavaró szót se többé róluk! – biztosítjuk."[16]

Zsille szarkasztikusan, olykor eufemisztikusan fogalmazza meg a lényeget, s célzásai olykor nehezen feloldhatóak, de tökéletes visszatükrözését adják mindannak, ami az SZDSZ áprilisi közgyűlésén megfogalmazódott, és a jelenlévők elfogadott célkitűzéséből következett:

ben Welzer B. Endre álnéven. (Csak az utolsó részben fedtem föl magam.) Itt és más helyen is idézem magam, külön jelzés nélkül.

13 Zsille Zoltán: *Az önemésztő SZÆR avagy zsebrádió az elvtársaknak*. Budapest, MagánZárka Kiadó, 1992. 57–58.

14 A 301-es parcellában

15 Zsille Zoltán

16 Zsille i. m. 65–66.

archivum.retorki.hu/folyoirat

„Az 1990-es parlamenti választásokra olyan jogi megoldásokat kell kidolgozni, hogy se a súlyos történelmi örökséggel induló MSZMP, se az egyelőre még kevéssé szervezett más politikai erők ne szoruljanak ki a politikai döntéshozatali folyamatokból."

Nos, az MSZMP „döntéshozatali helyzetben" való tartásával hogyan is értett volna egyet Krassó és sok más szabadgondolkodó… Ezért is kellett őket elnémítani.

A magyar osztály hajdani helyettes igazgatója, Halász Péter a 2000-es évek elején kereste a választ arra a kérdésre a *Magyar Nemzet*ben, miért éppen a magyar adásnak kellett elsőként megszűnnie. Kifejtette: „A magyar osztály olyan feladatot vállalt, olyan szerepet osztott ki önmagára, amely nem lehetett az övé. Amíg annak előtte a személyi csatározások ingoványát gondosan elkerülte, és – a forradalom után! – a szabad Magyarország hangját nem követelte önmagának, most szabad utat engedett műsorába azoknak, akik azt maguknak vindikálták. Belebonyolódott a pártpolitikai útvesztőkbe, hagyta, hogy visszaéljenek adottságaival. Amíg a múltban egyetlen ellenségre, a diktatúrára összpontosította erejét és tevékenységét, ekkortól átengedte a terepet azoknak, akik saját egyéni törekvéseiket akarták – általa – érvényesíteni. A nem rátermett vezetés, tudva vagy nem tudva, hagyta, hogy orránál fogva kalauzolják az »új« politika veszélyes vizein. Iránytűje nem volt, vaktában, vagy még inkább félrevezetve navigált. Jéghegybe ütközött, elsüllyedt."[17]

1990 nyarán egy müncheni kolléga, Antal János véleményét rögzítettem. „A cenzúra erőtlen kifejezés arra, amit a magyar osztály vezetése produkál. Tudod, a választások előtt mindent kiirtottak, ami nem SZDSZ-érdeket képviselt. A választás után teljes irányváltás történt. Látszólag kormánybarát lett a Rádió. Tisztelet ezért az amerikai irányításnak. Nem mintha például én kormánypárti lennék. Egyszerűen csak az amerikai liberális gondolkodás követelte meg, hogy adjuk meg az esélyt a szabadon választottaknak. De mi lett mára ebből? Fejvesztett kapkodás, a különböző előjelű vélemények lassú elsorvasztása, a Rádió gondolati kiürítése. A hatalom iránti lojalitásunk csak vezetőink kapcsolataiban jelentkezik, de a hatalom által képviselt nemzeti értékek, gondolatok és érdekek helyett a tagadás és a cinizmus jelenik meg a műsorainkban. Hogy csak egy példát mondjak: a protestáns műsor helyén ma Kun Béla unokájának gondolatai szárnyalnak. Érted ezt? A nagyszerű Juhász László nemzetféltő és hitépítő műsorának sávját ma egy marxista történész bitorolja. Ez a világ vége, nem?"

A pesti iroda megnyitása nem segítette az objektív tájékoztatást – kivált, hogy a formálisan Szőcs Géza vezette irodában az elfogult liberális Lángh Júlia lett a meghatározó. Bujtás Pál így összegez: „Amitől tartottunk, az bekövetkezett. A pesti iroda Lángh Júlia »irányítása« alatt az SZDSZ szócsöve lett."[18]

A '80-as évek végéhez közeledve a magyar osztályon mindinkább háttérbe szorultak a nemzeti gondolatok közvetítői és az antikommunisták. Az ellenzék egyik része – a demokratikus jelzővel önmagát megajándékozó – kezdte uralni a „Szabad Magyarország Hangját". A nemzetben gondolkodók műsorait fokozatosan kiszorították a pesti aszfaltmaoista, liberális törtetők megszólalásai. Akkoriban a hazai „elit" szava legalább annyira érvényesült a SZER magyar osztályán, mint a vezetés akarata.

A balliberálisok túlfuttatása – és ilyformán a magyar ellenzéki mozgalom meghamisítása – visszaütött. Nem csupán azzal járt ez, hogy Lángh Júlia vagy Kasza „fent ragadt" a liberálisok szekerén, de az egész intézményt legitimációs vál-

17 Idézi: Borbándi Gyula: A másik Magyarország hangja. A Szabad Európa Rádió utóéletéről. *Magyar Szemle*, 2003/11–12, 87-99.

18 Bujtás Pál: *Irány a zátony – Így rádióztunk Münchenben*. Budapest, Kairosz, 2000. 159.

ságba sodorta. Az meg, hogy 1990 áprilisától, az MDF győzelme után teljes fordulatot vezényeltek, és az SZDSZ-t ejtették, még azon hallgatók többsége szemében is végképp hiteltelenné tette a patinás rádiót, akik amúgy nem szerették a liberálisokat. Még ők is megvetették az elvtelenséget.

A munkatársak legtöbbjére jellemző liberális kötődés sok műsorban eltitkolhatatlanul megjelent, ám a legbántóbb az volt, ami az első szabad választáskor a SZER adásában elhangozhatott. „A nagy buzgalom aztán furcsa dolgokat eredményezett. Például az 1990-es választások estéjén a Kasza László-Lángh Júlia duó kapcsolta Debrecent, ahonnan Széles Tamás munkatársunk így kezdte tudósítását: - Sajnos, nem sok jóról számolhatok be: a legtöbb választási kerületben az MDF jelöltje vezet."[19]

Borbándi Gyula nemcsak a magyar, hanem az amerikai vezetést is felelőssé teszi a súlyos következményekkel járó deformációért: „A SZER magyar műsorának hangadói olyanok lettek, akik a függetlenséget nem akarták megtartani, és egy bizonyos irányzat kritikátlan követőivé válva a pártatlanságot feladták. Könnyű lenne ezért csak azokat a magyarokat elmarasztalni, akik ebben vétkeseknek bizonyultak, a felelősségben kétségtelenül osztozniuk kellene az amerikai vezetőknek is, akik mindezt nemcsak elnézték, de jóváhagyták. Ők azonban hallgatnak. Ezért nem tudjuk, hogy olykor mi miért történt."[20]

IV. Farkasveremben; emberi (v)iszonyok...

Kovács K. Zoltán mondta egy beszélgetésünkkor: „féltelek, mert ez egy farkasverem…" Akkor már – ahogy Borbándi Gyula is leírja könyvében – az egykor békés osztály élete felbolydult, az intrikusok elemükben voltak, a légkört mérgezték. A belháború energiákat vont el, így a minőséget tovább rontotta. A kulcsfigura az osztályigazgató és két famulusa volt. Bujtás Pál, a profi és tisztességes munkatársak egyike a '90-es évek derekán írt könyvében erről is szól. (Palit a kézirat leadása után nem sokkal holtan találták müncheni lakásában. Gyilkosság áldozata lett. A rendőrség nem tudta kideríteni, ki a tettes. A könyv már posztumusz műként jelent meg…)

„Ribánszky személyisége egyébként örök rejtély marad számomra. Az biztos, hogy kőkemény és gátlástalan karrierista volt. Eddig »rendben« is volna a dolog, hiszen akad még éppen elég ebből a fajtából, hát istenkém, a balszerencse pont a SZER Magyar Osztályát verte meg ezzel a törtető ál-buddhistával. (…) Ami nem illik bele a róla alkotott képbe, az a hiúsága. Mert az volt. Nagyon. De hogy a hiúságát nem volt hajlandó egy kicsit azáltal legyezgettetni, hogy az általa vezetett Magyar Osztály munkájának minőségére egy keveset is ügyelt volna, az szinte érthetetlen."[21]

Amikor 1992-ben Zsille könyve megjelent, Münchenből levelet kaptam a régi kollégáktól. Többen írták – többekről. Megjelentettem a *Pesti Hírlap*ban. A Zsille-pamflet gunyoros stílusú recenziója ez, de hűen tükrözi az osztálytöbbség és az akarnok kisebbség viszonyát, ezért ehelyütt idézem. „A zsillei SZÆR-panoptikum nagy attrakciója a Vörös Farok néven megjelenített szellemi aprójószág, aki hihetetlen ösztönnel kaszálja le mindazokat, akik egy hajszálnyival magasabbak nála. Nem csoda, ha elsőként Nagy Mellényt és Nehéz Antit szeretné kitúrni abból a miliőből, ahová – így Zsille – »csak törpéket lehet begyömöszölni«. […] Zsille sajtópatkányoktól hemzsegő könyvében drámai szerep jut Tini Jukecsnek, akiről mindenki úgy véli, hogy »csekélyértelmű, hivatásos lehallgató«. Rengeteg gonoszság terheli törpe lelkivilágát, de az biztos, hogy a SZÆR filozófiáját az ő primitív agya fogalmazta meg a legtalálóbban: »Én ugyan hülyeségeket beszélek, de belőletek még nagyobb hülyét csinálok.«

19 Uo. 113.

20 Borbándi: A másik Magyarország hangja i. m.

21 Bujtás i. m. 202–203.

archivum.retorki.hu/folyoirat

[…] Emlékezetes mellékfigura a körmölő bürokrata, Szuperoké Antibébi, akinek »az volt a mániája, hogy az osztályon ő termeljen a legtöbbet… Ez a mániája még hamisításba és önrablásba is belevitte. Tíz-húsz évvel korábban írt műsorait átdátumozta, újra leadta és így átvehette a Ház azévi BB-je (Betű Bajnoka) címet. Amikor a turpisságra fény derült, megfosztották ugyan ettől a címétől is, de azért titokban respektálták, hogy ez a nyúlszívü sztahanovista annyi bátorságot volt képes összeszedni magában«.

Az egyik legszínesebb visszataszító figura Vasorrú Szimat, aki összeesküvéseket szervez, hogy az összeesküvőket leleplezze, de végül rajtaveszt.

E sorok írója attól tart, hogy a SZÆR nem Zsille fantáziájának szülötte. Ezért – a frissen olvasott könyvből okulva – nem teszi ki testi és szellemi épségét Big-Mak, Grimászky, Vörös Farok és más szörnyek bosszújának. Biztos, ami biztos: egy személyben három névvel jegyzi e könyvajánlást, hátha sikerül hamis nyomra csalnia Grimászky és Vörös Farok gondolatrendőrségének kopóit. Fanyűvő Jani, Keserő Gyökér bán, Dühöngő Békepipa."

Az intrikus Kasza – akire Zsille a találó, a szakmában az írás buta, erőltetett „lecsengetésére" utaló Vörös Farok nevet aggatta – Bujtás könyvének ugyancsak fontos szereplője. Népszerűtlenségére, ha tetszik, az őt körülvevő közutálatra egy későbbi, de jellemző példát hoz fel Bujtás Pál: amikor a SZER Üzemi Tanácsa a tömeges leépítéskor igyekezett megvétózni a felmondásokat, egyetlen egy ember esetében kivételt tettek: a Tanács tagjai Kasza elbocsátása ellen nem emeltek kifogást.

A könyvben a teljes vezetés kemény bírálatot kap. „Ez a magyar vezetőség tényleg elképesztő dolgokat produkált. Például Lázár Ádámot (Baráth Norbert) csak az mentette meg az erősen személyes boszszú jellegű kirúgástól, hogy többször ismétlődő szorult helyzetében elővette azt a munkáját dicsérő oklevelet, amelyet Ribánszky írt alá. Mármint még akkor, amikor Ádám nagybácsija, George Urban az egész SZER igazgatója volt. Távozása után Ádám – nagyon finoman fogalmazva – teljesen kegyvesztett lett. […] A Ribánszky-Kasza-féle és két-három szekértolójuk által tovább szított légkör kezdett elviselhetetlenné válni. A rádió épületét meglátva éreztem, hogy kezd emelkedni a vérnyomásom, lassanként fogalmam lett arról, hogy mit élhetett át a gladiátor, aki az arénába belépve nem tudta, melyik oldalról tör reá hirtelenül a veszély…"[22]

A „farkasverem" aztán lassan kiürült…

V. „Fogyatéki anyag"

Na, lekáderezett a „kíber"? – szögezte nekem a kérdést J., az új müncheni kolléga. Kapcsoltam, hát hogyne, emlékezetes napon voltam túl… Feleségemmel ebédre invitált előző nap a magyar osztály egyik fontos embere. Hosszú programra számítsatok – mondta. Így lett. Déli egy órától éjfélig tartott a trakta. A hatalmas argentin étteremben egyfolytában vándoroltunk, az ebédet itt költöttük el, a kávét egy másik szegletben ittuk, aztán vacsora egy újabb asztalnál – és közben csevegés, faggatózás, itatás. Bosszankodott ugyan a vendéglátónk, hogy alig iszunk, pedig illene a „barátságra" – ám óvatos voltam, csak egy-két pohárral tudott belém diktálni. Erőltette ugyan, de azzal védtem ki, hogy kora reggel Fürstenfeldbruckba kell mennünk az előlegezett (alkalmi áron vett) autóért. Tiszta fej kell, mondtam, hogy a még ismeretlen városban egy elég öreg, német rendszámú – *noch dazu*, átíratlan – kocsival szerencsétlenkedjek. Ajánlotta, hogy majd szerzünk bérsofőrt, de nem álltam kötélnek. Tudtam ugyanis, hogy mire megy ki a játék. Simulékonysága, bizalmaskodása, faggatózása árulkodó volt. Minden érdekelte – a „barátság" jegyében. Az egyik kolléga – akit korábban is ismertem – figyelmeztetett, hogy lesz „ismerkedés", és vigyázzak, mert az osztály „füle" vesz kezelésbe.

22 Uo. 204.

Azt kizártnak tartom, hogy bármely „szerv” megbízásából történt az agycsapolási kísérlet. Abban viszont biztos voltam, hogy az intézmény egyik „nagy öregje” nem magánszorgalomból áldozta az új fiúra fél napját és a rakás pénzt (persze céges számla volt a végén). Vajon a nem túl sikeres, de annál hosszabb faggatózásból mit tudott jelenteni rólam a feljebbvalóinak?

Amit akkor csak sejtettem, később már tapasztaltam is: az intézménynél rendszerelem volt a személyi információbázis karbantartása… A kollégák körében nem ritkán téma volt a „ki lehet az ügynök” játék, értendő volt ez a küldött emberekre és a „csak” az elöljáróknak jelentőkre is.

Kasza László Levente 2009-ben *Mókusok az angolkertben* címmel, *Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál* alcímmel könyvet jelentetett meg. Kasza végkövetkeztetése, hogy az ügynökök ásták meg a SZER sírját: „Az ügynököknek nem a nem-létező kémkedési törekvéseket kellett kipuhatolni. Új, konkrét feladatot kaptak: bomlasztani a szerkesztőségben. […] az ügynökök tevékenységének vesztesei voltak természetesen a szerkesztőség munkatársai, akik egyik napról a másikra utcára kerültek.”[23] A szerző túlértékeli a magyar állambiztonság szerepét. Kétségkívül mindent megtett a „szerv”, de a megszűnés három fő oka az amerikai fenntartó spórolós-praktikus gondolkodása, a rendszerváltás ténye – és a rádió szakmai meggyengülése volt.

Az ÁBTL dokumentumainak szakmai neve – *fogyatéki anyag* – elég bizarr és ijesztő kifejezés. Maguk a jelentők is tán „fogyatékként” voltak egykor kezelve… Mint például a SZER budapesti irodájában ügyködő külső munkatárs, Szekeres László. A magyar osztály SZDSZ-barát emberei igen nagy becsben tartották. Bizalmi emberük volt. A valamikor nagyon aktív férfi a dossziéja nyilvánosságra kerülése után eltűnt a közéletből.

23 Kasza László: *Mókusok az angolkertben. Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál*. Budapest, Noran Libro, 2009. 229–230.

VI. Az amatőrség megdicsőülése

Kasza László bevett módszeréről legendákat mesélnek a kollégák – magam is tanúja voltam olykor. Saját kérdéseit utólag átfogalmazta, a riportalany hibáit gondosan meghagyta… Kiváló tanítványa volt ebben a pesti iroda üdvöskéje – Kasza bizalmasa –, Baráth Edina is. Utólag bevágott kérdések, naiv fölvezető szövegek, látszólag spontán fogalmazások. Szekeres László néhány amatőr produkcióját is említhetném: felkészületlenség, álkérdések, a kezdőknek is tiltott „itt vagyunk…” felvezetés, az ’50-es évek stílusparódiájának tűnő, de véresen komoly dolgozat, vagy amikor egy kijevi politikai esemény tudósításából a hosszú városnéző séta után derül ki, hogy mi az esemény. A legamatőrebb viszont a kellemkedő, aránytévesztő és bugyuta „kis színes” egy belügyes sajtóklubról, amely ráadásul hosszú Deák Ferenc-idézettel kezdődik…

Sok más példát tudnék hozni, de kettejük teljesítménye felülmúlhatatlan. Ezekkel a módszerekkel a „kollégák” önmagukat, de a SZER-t is kompromittálták, hitelességét rombolták. Többek között e színvonaltalanság – és Kaszáék kézivezérlési kísérletei –, valamint munkatársaim kiszolgáltatottsága, jogviszonyuk rendezetlensége miatt mondtam le és hagytam el a Rádiót 1990 novemberében.

A Rádióban 1987-88-ban megszaporodtak a csúnyán beszélő, bonyolultan fogalmazó munkatársak. Hamburger Mihály, vagy az Izraelből áttelepített Ben David Ariel sosem lett a hallgatók kedvence, ennek ellenére sokat szereplettek őket, és meghatározók lettek – a kipróbált és profi régiek ellenében. Új és új hangok bukkantak elő a semmiből. A régiek közül egyik-másik kikopott. A hagyományos stílust – mint poros és avítt dolgot – likvidálták. Ahogy teltek az évek, kitermelődtek a hazai titkos informátorok, a későbbi tudósítók, szakértők. A veretes, literátus újságírás lényegében megszűnt. A pallérozottan beszélők közé befészkelődtek olyanok, akik nem voltak közeli barátságban a magyar nyelvvel. A

archivum.retorki.hu/folyoirat

szakértői újságírás jelszavával háttérbe kerültek azok, akik jóllehet, szakértők voltak, de egyben nemzeti-konzervatív elkötelezettségűek. Kialakult a „magyar" szakértők tábora. Volt, aki úgy lépett ebbe a szerepkörbe, hogy sem a német, sem az angol nyelvvel nem tudott megbirkózni, és bár apolitikus alkatnak ismerték korábban, magára vette a túlméretezett köpönyeget. A Rádió ekkoriban tényleg a szakértőiből élt: csak a mondandó volt fontos, a megformáltság alig. Akik a kettőt összhangba tudták volna hozni, azok mellékszereplővé váltak. A SZER szép lassan fölélte évtizedek hagyományait. A tartalom, a politikai mondandó is gyakran vált a föloldhatatlan nyelvi képtelenségek áldozatává. Arról nem beszélve, hogy a rossz intonáció és a gyenge artikuláció szinte általános lett.

Zsille a már idézett könyvében az „amatőrség mint jó üzlet jelenséget" is kifigurázza. „A jutalmazottak első sorában természetesen a betűvetés régi mesterei: Vörös Farok, Tini Jukecs, a Bulijuliból most Sulijulivá előléptetett Güzü és az önemésztés újabb reménységei, Markoláb, Bakasári, Hamboogie és Fontos Ben Fentes feszengtek. Vörös Farkat, Jukecset az osztály első Nagy Hazai Önégetésének, a Nagy Temetés közvetítésének emlékére Kurátor Mikulás, 99 hazai és külföldi alapítvány kuratóriumának, testületének elnöke egy Örökmécs arcképet ábrázoló érdemrenddel tüntetette ki Magyarországon. […] Güzü a temetőben olyan látványos hírt kapart össze nagy hirtelen, hogy a hallgatókkal együtt ő maga is percekig csak saját rejtvényének megfejtésével tudott foglalkozni: »X.Y. sírgödrébe ezekben a pillanatokban helyezik el N.N. koporsóját«".[24]

A pesti iroda megnyitásáról szóló közvetítés sem ment le melléfogások nélkül. Ezek közül csak egy – Bujtás Pál tolmácsolásában: „Budapesten vagyunk. Mármint a SZER – hivatalosan. […] Az iroda megnyitása során lezajlott a nevezetes Ribánszky-Ribánszki találkozó. Az ünnepi szónokok között volt Palmer nagykövet is; Ekecs Géza szerint a diplomata túlságosan beivott és csak ennek tulajdonítható az a kijelentése, hogy »…a Szabad Európa Rádió saját megszűnésén munkálkodik, azon, hogy ne legyen rá szükség!« Budapesten természetesen szónoklatot vágott ki Pell elnökünk, aki fellépéseiben mindig egy kiöregedett rugby játékosra emlékeztetett. Pell mondókáját azzal zárta, hogy »Do not hesitate and dial us!« »Ne habozzanak és… « no igen, itt következett be a tévedés. Az angol »to dial« igének két jelentése van: 1. a rádió keresőgombját egy bizonyos állomásra csavarni, 2. telefonon tárcsázni. Pell csak azt akarta kérni, hogy a jövőben is hallgassanak bennünket, de Ekecs Géza tolmácsolásában ez így hangzott: Ne habozzanak és telefonáljanak nekünk!"[25]

VII. A vég jelei

Az amerikai fenntartó az amúgy is jelentősen túlköltekező SZER-t spórolásra utasította. Mindegyre az okot keresték, amivel a nézetük szerint funkcióvesztett intézmény megszüntethető. Felfigyeltek arra, hogy München trükközik a hallgatottsági mutatókkal.

Egy, a SZER által végzett 1989-es közvélemény-kutatás a magyar adások 58 százalékos hazai hallgatottságát mutatta ki. A hozzáértő a képtelen szám hallatán akár röhögőgörcsöt is kaphatott volna. Különös módon készült a felmérés: Bécsben és Münchenben magyar turistákat faggattak, fizetségért töltötték ki az íveket, így aztán volt, aki egyszerre egy tucat ívet is kitöltött. Szakszerűtlen kérdezést szakszerűtlen feldolgozás követett. Így adódott a legnépszerűbb hazai műsorokat is meghaladó hallgatottsági index. A valóság ezzel szemben egészen más volt.

Borbándi Gyula könyvében végigköveti az eseményeket. Idézi a SZER közvélemény-kutató osztályának 1990 nyarán végzett felmérését, valamint saját személyes tapasztalatait is, amelyek szerint a

24 Zsille i. m. 57–58.

25 Bujtás i. m. 159.

nyugati hallgatottság 1988-89 folyamán nőtt, és „a SZER soha nem volt olyan hallgatott a nyugati magyaroknál, mint a demokrácia térfoglalásának és győzelmének évében". Hónapok óta tartó találgatások után 1990. október 26-án jelentette be a vezetőség az újabb takarékossági intézkedéseket (elsősorban magyar és csehszlovák területen). A magyar osztály napi műsora rövidült, műsorszámok szűntek meg, a külső munkatársak száma csökkent. Ezzel egy időben érezhetően romlott a műsor minősége, „a szerkesztőség egy része – és nem is a gyengébb – kétségbe vonta, helyes-e a munka jelentős részét Budapestre telepíteni". A müncheni rádióadás megkezdésének negyvenedik évfordulójára való emlékezést 1991-re beárnyékolta a rádió létének-nemlétének kérdése. A szerző megállapítása szerint bár kínálkozott volna feladat a SZER részére az új viszonyok között is, ehelyett inkább a magyar belpolitikával való foglalkozás növekedett, a külső munkatársak elhallgattak, így a SZER sajátos nyugati jellege is elhalványodott.[26]

Régi axióma, hogy minden modell annyit képes átörökíteni, amennyit a modellt működtető mechanizmus önmaga is tükrözni képes. Ha a hazai sajtóközállapotokra tekintettel vagyunk, nyilvánvaló, hogy a tükröző szerep torzul a mechanizmus betegségei okán, mert a sajtó olyan, amilyen. Amilyenné válhatott negyven év alatt. Ám, hogy „a szabadság hangját" hozó müncheni műhely hangkulisszája mögött milyen erőrendszert találunk, arról sokáig nem volt fogalmunk.

1991-es feljegyzésemet idézem egy müncheni munkaértekezletről, első kézből, a jelen lévő Rajki László közlése alapján: „A bizottsági ülés végtelen nyugalmát a kazah szerkesztő törte meg. Szavai agresszíven belerobbantak a csöndbe. Lengyelek, szlovákok, magyarok, románok kapták föl a fejüket. Azt fejtegette a kazah kolléga, hogy beszélhetnek a műsorokban demokráciáról, elveszményekről, társadalmi és politikai magatartási modellekről, ha a szerkesztőségekben tort ül a diktatúra. A kisebbség diktatúrája a többség felett. Az eddig csendben lévők meredten néztek a közös igazságot kimondóra."

Ahol naponta koptatott jelszó volt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának az eszmék és gondolatok szabad áramlásáról szóló idézete, a „birtokon belüli" gondolatok már régen nem áramolhattak szabadon. Sok más mellett ez, az intézményi önkény is a SZER végveszélybe kerülésének egyik oka.

VIII. Roló le!

A SZER és a Szabadság Rádió amerikai vezetőinek többsége mindig is igazi „ejtőernyős", valamely állami funkcióból kikopott ember volt. Alig volt köztük egy-kettő, akinek azelőtt jelentős szerepe lett volna a tömegkommunikációban – nem csoda hát, hogy könnyű szívvel végezték el a hentesmunkát, a megszüntetést. Az álszentségnek és az érzéketlenségnek nem voltak híján… Bujtás Pál idézi fel a sorsdöntő időket. „Kilencvenhárom nyara izgatott találgatásokkal telt el. Az amerikai lapok szinte minden nap írtak valamit, hogy melyik rádiónál milyen osztály szűnik meg. Ezek a »hiteles forrásból« származó hírek annyira ellentmondóak voltak, hogy kezdtünk komolyan bizakodni. Úgy október eleje lehetett, amikor valamelyik egzotikus osztályról (a kirgizek, az üzbégek?) felhívták Gönczöl Andris rendezőt és bejelentették, hogy igényt tartanak a Magyar Osztály stúdióira, mivel mi úgyis megszűnünk...

Október 18-ára bejelentették, hogy Pell elnök – aki ismét felbukkant Münchenben – beszédet mond, amelyet közvetíteni fog a házi rádió. A tervezett szónoklat megkezdése előtt fél órával (!) magához kérette az Üzemi Tanács tagjait. A hivatalos bejelentésnél harminc perccel korábban közölte velük a Magyar Osztály bezárásának eldöntött tényét. A szónoklatban a következőket jelentette be:

26 A SZER utolsó időszakának hosszabb elemzése itt: Borbándi: *Magyarok az Angol Kertben* i. m. 516–520.

archivum.retorki.hu/folyoirat

- azonnali hatállyal megszűnik az afgán részleg (hat vagy hét emberből állt) tevékenysége,

- október 31-gyel elnémulnak a magyar adások,

- megszűntetik a lengyel és a cseh osztály müncheni működését is, illetve 15-15 főből álló gárda fogja képviselni őket Varsóban, valamint Prágában.

Utána következtek a várt krokodilkönnyek, hogy milyen szomorú pillanat ez stb., stb. Megjegyzendő, hogy könyvem ezen sorainak papírra vetéséig nem derült ki, végül is ki döntötte el, hogy éppen a Magyar Osztályt választják ki likvidálásra. Mica azt állította, hogy a döntést Pell hozta a csekély hallgatottság miatt. […] Valószínű, hogy Pell és társai »kollektívan« javasolták felszámolásunkat a BIB-nek, melynek tagjai buzgón bólogathattak erre...

További harminc perccel később következett egy külön magyar értekezlet, amelyen Gillette igazgató és helyettese, Thatcher képviselte az amerikai vezetőséget. Az akkor már nyugdíjas Miklós atya – azaz Frank Miklós – szépen fogalmazott, nyugodt mondatokban vezetőink tudomására hozta: 41 év után a Szabad Európa Rádió Magyar Osztálya nem ezt az elbánást érdemelte volna... Az amerikaiak sült hal módjára hallgattak, majd Gillette azt kezdte dadogni, ha óhajtjuk, még október végéig sem kell dolgoznunk, akár a mai nappal beszüntethetjük az adást. Erre Lángh Júlia valósággal hisztériás rohamot kapott, szinte visította, hogy igenis, mi mindannyian (?) dolgozni akarunk október 31-ig! Így is lett. Amerikai gazdáink a hátralevő időre nagy kegyesen napi két óra műsoridőt engedélyeztek. Amit viszont nem közöltek velünk: a magyar műsorok »hattyúdalát« áttették 50 kilowattos adóra, úgyhogy még Münchenben sem lehetett fogni…”[27]

Eléggé lehangoló, hogy a SZER magyar adásainak megszűnése itthon visszhangtalan maradt. „Az azóta eltelt évek alatt sem derült ki, milyen megfontolások vezették a rádiót működtető amerikai kormányt, hogy az intézmény számos nemzeti osztálya közül csak a magyart vélte feleslegesnek. Kézenfekvő lett volna az az indoklás, hogy Magyarországon helyreállt a sajtó szabadsága, tehát nincs szükség arra, hogy a lakosság tárgyilagos tájékoztatása külföldről történjék. Ez volt a helyzet az egyéb célországokban is, amelyekben ennek ellenére változatlanul folytatódott a müncheni műsorsugárzás. […] [A rádió] amerikai részről történt megszüntetése semmilyen hazai ellenkezést, vagy legalábbis kérdésfelvetést nem váltott ki.”[28]

A SZER kezdetektől nagy tiszteletben álló munkatársa, Skultéty Csaba is elbúcsúzott a rádiótól. A „temetés” neki, nekik, a régieknek fájt a legjobban. „Jönnek a nyolcvanas évek, azok közepe, második fele, a célterületeken lazulás, bomlás, összeomlás, Magyarországon végül rendszerváltás. A híráramlás már nem tilos, megjelennek az első szabad újságok, jön a széles sajtószabadság. A Szabad Európa Rádió már nem olyan fontos. Ott, a rádión belül is merőben új a helyzet. Ekkorra ér véget a generációváltás, a fő műsorokat ellátó szerkesztők valamikori legfiatalabbja is nyugdíjas már, vagy az előtt áll. A váltás korábban elkezdődött, »a történelmi Magyarországról jöttek« kora elmúlt, az újak többségükben pestiek. Nekik már külön szólni kell, hogy az éppen lement hírben elhangzott Uzsgorod Ungvárral azonos. Minden felhígul. Az új helyzet új felkészültséget, árnyaltabb állásfoglalást kíván. Mindezzel München már nem tud lépést tartani. A belső légkör is egyre romlik. A korábbi nagy értékkel, a függetlenséggel is baj van, hazai belpolitikai erők avatkoznak bele a műsorba, egyoldalúvá téve azt. Hűséges hallgatóság már csak a távoli magyarok körében van, főleg Erdély keleti tájain, ahová a budapesti rádió és televízió nem jut el.

»Az a cél, hogy egyszer megszűnhessen.« Nos, minden arra mutat, hogy elérkezett

27 Bujtás i. m. 200–201.

28 Borbándi: A másik Magyarország hangja i. m. 87-88.

ennek az ideje. 1990 áprilisa, az első szabad parlamenti választások, azoknak is a második fordulója lehetett volna ilyen ésszerű időpont. Ám a Szabad Európa Rádió magyar adásának története 1993. október 31-én ér véget.

Az alapítási ünnepséget 1951 októberében München bombák által megkímélt rangos szállodájában, a Hotel Reginában tartották. A búcsúest színhelye ezzel szemben a lehető legszerényebb helyiség: a rádió kantinja."[29]

IX. Lelkiismereti záradék

Juhász László, a Rádió egyik nagy formátumú egyénisége 1989-ben önként távozott – korengedményes nyugdíjazását kérte, s ezzel sokat vesztett. Lépnie kellett, mert az elvek embere volt. A pohár akkor csordult túl, amikor Ribánszky igazgató – érthetetlen okból – letiltotta Tőkés László megszólalásait. A protestáns műsor felelős szerkesztője, László fölállt.

1993-ban a Magyar Televízióba hívták műsorigazgatónak. Bujtás Pál mondta róla: „Juhász Laci művelt, erkölcsi elvekben nem szűkölködő, kitűnő kolléga volt. Pesti megbízatását csak '94 májusának végéig vállalta, fizetését pedig teljes egészében valamilyen jótékonysági alapítvány számára utalta át."

Kasza László 1994 nyarán, a bal-liberális koalíció megalakulása után szintén a Magyar Televízióba került. Tisztségébe SZDSZ-es kapcsolatai helyezték. Ki mást – Juhász Lászlót váltotta… Akkor írtam: „Ezután rohamosan eszkalálódott a kormány szakértősége, jött a tévébe az utánpótlás mindenünnen. A külpolitikát a moszkoviták csapata szállta meg, a Híradóban csakhamar szerephez jutott a Hidvégi-féle opportunus szürkeség, a szolgáltató-műsorokban a nagyon egyszerű gondolkodásra épülő gombárjánosi durrbele-stílus, a belpolitikai műsorokban a Kasza-féle maníros semmitmondás. És a húsosfazék körül ott tolongott minden régi, ismert három-per-hármas. Az elvtelen szolgai alázat és behódolás televízióját alkották meg a szakértők, közben széthordták a felmérhetetlen nemzeti értéket képviselő archívumot, szétlopták a közvagyont, kiárusították a közszolgálatot. A tévé 1994-es változását két kulcsfigurán lehet lemérni. A választások előtt a hírigazgató dr. Juhász László volt, utána ezt a feladatkört – kisebb beosztásban ugyan – Kasza László kapta. Mindkettő a SZER ismert alakja volt egykor, ám míg Juhász László doktor a tudós és mélyen etikus újságíró mintaképe volt, addig Kasza a közhelyszótárból építkező, törtető, kislelkű intrikus képét mutatta föl. Legendáját mások építették, ő a kapcsolataira ügyelt. SZDSZ-kapcsolataira, *natürlich*." A sors, ha kicsit is, de olykor törleszt. A magyar Osztály tagjai ezután minden szerdán találkoztak: eleinte kaptak egy helyiséget erre a célra, majd az üzemi étkezdébe szorultak – fizető vendégekként! A magyar főnökség tagjai közül egyetlen egyszer bukkant fel valaki egy összejövetelen: Kasza Levente-Lászlónak volt bátorsága elmenni közéjük. Farkas Marlene nyomatékos felszólítására aztán gyorsan távozott is…

Egy szabad európás, Bujtás Pál könyvének lezárásaként így búcsúzott: „Az amerikai adófizető segített bennünket a világra. Legyünk hálásak neki, még ha sokan meglopták is közülünk. Mihelyt felcseperedtünk és volt mit mondanunk, a *Népszabadság* és a *Népszava* rontott nekünk. Amikor halódni kezdtünk, már a *Népszabadság* és a *Magyar Hírlap* sem méltatott figyelemre. Amikor haláltusánkat vívtuk, csak a *Kacsa* és a *Szuper Pszt* gyülekezett a sírunknál. Azt hiszem, legfőbb ideje volt, hogy elmenjünk."[30]

(*A szerző tanulmányát a RETÖRKI megbízásából készítette 2015-ben. A teljes anyag a hozzá tartozó dokumentumokkal a RETÖRKI Archívumában található.*)

29 Skultéty Csaba: Szabad Európa Rádió, 1951–1993. *Magyar Hírlap*, 2008.11.08.

30 Bujtás i. m. 205–206.